

Megálmodott lengyel történetek

Huszadik századi lengyel
novellák
Vál. és szerk.:
Pálfalvi Lajos,
Noran, Bp., 2007.

Klasszikus, azaz XIX. századi lengyel elbeszélők műveiből 1953-ban jelent meg magyar nyelvű válogatás. Egy évvel korábban mainak nevezett lengyel elbeszélések láttak napvilágot nyelvünkön Budapesten: olyan művek, amelyek néhány kivételtől eltekintve a II. világháború után vagy a világegés éveiben keletkeztek.

Azóta bő fél évszázad telt el, teljesen átalakult a lengyelországi valóság, és vele együtt változott és irigylésre méltóan gazdagodott a Visztula menti és a külföldi lengyel irodalom. Ideje volt új keresztmetszetet készíteni lengyel szerzők rövid prózájából, olyan irodaloméből, amely a XX. században négy Nobel-díjassal dicsekedhetett, akik közül hárman novellákat, illetve elbeszéléseket is írtak. A kötet elkészülte és kiadása önmagában nagy érték, főleg ha megjegyezzük: benne az eddigieknél több, harmincöt mű olvasható. A kiváló műfordító és érdemes polonista irodalomkutató Pálfalvi Lajosnak köszönhető könyv tartalma mind eszmei, mind formai (poétikai és esztétikai) szempontból olyan változatos, igényes és szórakoztató, hogy sok kritikusi gondolatot, ám korántsem elsősorban kifogást ébreszt.

Azt sem igazán bíráló észrevételnek szánjuk, hogy a cím novellákat ígér, mert a Noran kiadó sorozatának címeről van szó. A köznyelvben szinonimaként szokás *elbeszélést* és *novellát* emlegetni, ezért nehéz, ha nem lehetetlen, eldönteni, melyik esetben indokolt a két szó mint irodalomtudományi szakkifejezés használata manapság, amikor a műfajok közötti határok egybemosódnak. A válogatás több darabját illethetnének az *elbeszélés* elnevezéssel, de ha elolvassuk például a „modernizmus” kezdetén, a XIX. század végén alkotni kezdő Stefan Żeromski kötetnyitóját, 1920-as írását, amely a szovjet–orosz kommunista támadás lengyelek általi, Európát védelmező visszaveréséről a tényirodalom tárgyilagos eszközeivel, ám személyes hangon tudósít, félre kell tennünk a terminológiai vitát.

Az I. világháború előtt egyetlen könyvbeli novella (és most már maradjunk ennél a szónál) keletkezett, a sorrendben második lengyel Nobel-díjas Władysław Stanisław Reymonté, a nem realista *Megálmodott történet*. Itt jegyezzük meg, hogy a kötet szerzőiről többnyire lényegyet látató tömörséggel, frappánsan tájékoztató jegyzetekben szívesen olvastunk volna kicsit több információt. A lengyel írók magyar nyelvű novellásköteteiről

azért is, mert számuk elismerésre méltó: Reymonton kívül Bruno Schulz, Jarosław Iwaszkiewicz, Jerzy Andrzejewski, az 1981-ben Nobel-díjjal jutalmazott Czesław Miłosz, Tadeusz Różewicz és Edward Stachura rövid prózájának több darabja került be külön köteteikbe. (Néhány szerző ilyen elbeszélés-válogatásáról Pálfalvi tájékoztat.)

Tisztában vagyunk azonban a terjedelmi korlátokkal, azzal, hogy így is hatszázötven oldalnyi szöveget vehetünk kezünkbe. Ezért sincs értelme hiányolnunk a novellák létrejötte idejének feltüntetését. Az évszámok feltüntetése azért lett volna mégis szerencsés, mert a lengyel nemzet és irodalom múltjában kevésbé járatos magyar olvasó is mindjárt megértené, miért szerepel példának okáért a XIX. század utolsó évtizedében született Zofia Nałkowskának a II. világháború elembertelenítő hatását dokumentum modorában elbeszélő alkotása a kötet elején.

Indokoltan magas, nyolc az olyan alkotások száma, amelyek szerzői 1900-ban, illetve a múlt század első évtizedében látták meg a napvilágot. Ők az 1920-as vagy 1930-as években váltak érett alkotókká. Megtapasztalták a világháborúk közötti lengyel valóságot, annak ellentmondásait, kivették részüket az akkori irodalom újíto törekvéseiből, megélték a II. világháború alatti, tömegirtó német és szovjet megszállást, aminek következtében többségük, kényszerből vagy szabad választás nyomán hosszú éveket, sőt évtizedeket töltött más országokban, emigrációban. Olyan kiválóságok voltak közöttük, mint a nyelvünkön is legalább egyszer kiadott, témaival és eszközeivel mindig kísérletező Michał Choromański és Witold Gombrowicz, aki drámaíróként lett világhírű, vagy a témáit a távoli és nem lengyel múltból választó Teodor Parnicki. Andrzejewski, a néhány évtizede nálunk igen népszerű prózaíró, aki 1939 és 1945 között a megszállt és elpusztított Varsó lakója volt, a háború végén a németekkel szembeni ellenállás lengyel résztvevői között a groteszk humor eszközeivel olyanokat ábrázolt, akik a zavarosban halászva hasznot húztak a konspirációból.

A XX. század második évtizedében született írók közül Miłosz csak néhány évvel a Szovjetunió által a lengyelekre ráerőszakolt „felszabadulás” után választotta az emigrációt. A válogatásban szereplő, alighanem igaz történetének francia hősét véletlenül Lengyelországban éri 1939 szeptembere, és élete szovjet börtönben ér véget. A szocializmus vezető hatalmában lengyelek tömegei tapasztalták meg a fogolysorsot, a kényszermunkatáborokat, szereztek tudomást lengyel tiszték ezreinek – az értelmiség javának – legyilkolásáról. Ez olvasható ki az ifjúkorában kommunista szimpatizáns, majd nyugati

emigráns Aleksander Wat, valamint Józef Mackiewicz, Leo Lipski, továbbá a már említett Parnicki és Herling Grudziński itt közölt vagy más alkotásaiból.

Pálfalvi Lajos a II. világháború utáni lengyel sorsot a legáltalában meghatározó címet adott szerkesztői jegyzetének: *Száműzöttek, emigránsok, túlélők*. Ők teszik ki a kötet szerzőinek több mint a felét. Mert a németek által Lengyelország területén működtetett haláltáborokban nemcsak zsidók raboskodtak és vesztették életüket, hanem keresztény lengyelek is. Ez nemcsak a 20-as években született zsidó Ida Fink vagy a fiatalabb Henryk Grynberg és a kevésbé ismert Irit Amiel e válogatásban olvasható novellájának, hanem Tadeusz Borowski *Hölgyeim és uraim, parancsoljanak a gázba fáradni* című elbeszélésének is témája. (Nem lennék meglepve, ha írásmódját tekintve sokat tanult volna tőle Kertész Imre.) Évekkel később a személyes élmények szerzésétől megkímélt Tadeusz Rózewicz bizonyította itt is közölt művével: lehetetlen szabadulni az auschwitzi halálgár emlékétől.

Időben és térben eltávolodik a lengyelországi területtől, de nem szakad tőlük végleg a zsidó származású Wat és Lipski. A katonatisztként Magyarországon át nyugatra menekült, ott harcoló, majd 1945 után végleg az emigrációt választó Zygmunt Hauptot e nagy létszámú kisebbség múltja foglalkoztatta. Leszek Kołakowski, az 1956-ig marxista ideológus, majd 1968 után külföldre kényszerített filozófus bölcsen humoros írása öszövétségi ihletésű példabeszéd.

A kötet alapján azt gondolhatnánk, hogy az 1945 utáni lengyel irodalomban rendkívül gyakori a zsidóság, elsősorban mártírsorsa ábrázolása. Természetesen, akárcsak a II. világháború előtt, ekkor is főleg a lengyel társadalom jelenségei és egyéni lelki problémák, köztük a szerelem kínáltak sűrűn témát a szerzőknek, mindekelőtt azoknak, akik az 1930-as években vagy később születtek, és csupán kisgyerekként vagy egyáltalán nem volt életüket meghatározó élményük a háború. A drámaíróként hazánkban talán még népszerűbb, mindenben nevetni és nevetetni tudó Sławomir Mrożeket a szocialista táborból való embernek a nyugati világhoz fűződő viszonya érdekli, a látszólag szenttelen Marek Hłaskót varsói melósok kilátástalan élete, a prózájában is lírikus Edward Stachurát az igaz szerelem.

Meglepőnek tűnhet, hogy a válogatásból hiányoznak olyan írók művei, akik az 1940-es években látták meg a napvilágot, de ők valóban kevés értékes és érdekes novellát vetettek papírra. Annál inkább érdemesek figyelmünkre a következő két évtizedben született szerzők, akiknek regényeit magyarul is olvashatjuk. Paweł Huellét, a Szolidaritás egykori publicistáját a tenger-

melléki lengyel–német együttélés kérdése izgatja, Andrzej Stasiukot ezúttal a magány kínozta fővárosi kisemberek sorsa, Olga Tokarczukot egy betlehemi járszol-múzeum időben távoli és közeli története. A posztmodern irodalmat inkább csak Manuela Gretkowska képviseli a kötetben. Talán mert az igényesen válogató Pálfalvi Lajos osztja a nagy íróvá válást témájául választó, a kötetet záró Marek Kochan (szül. 1969) világhírű hősenek elutasító véleményét: „A pezsgő a posztmodern irodalom. Minden kis trükk, játék, amitől csak megfájdul a fejem, de nem kavarr fel igazán.”

A fordítások színvonalával általában szintén elégedettek lehetünk. Azoknak a nevet említem, akik legalább három alkotást ültettek át magyarra: a szerkesztőn kívül Körner Gábort, Nánay Fannit és Pályi Andrást. Örvendetes, hogy a sok, tizenhét fordító között csaknem fele arányban vannak olyanok, akik életkorukat vagy műfordítói tapasztalataikat tekintetve fiatalnak nevezhetők.

Számukra is szolgálhatnak okulásul következő megjegyzéseim. A Reymont-novellában találjuk: „aludtam, mint a kő”; magyarul így szoktuk mondani: mint a bunda. Iwaszkiewicznél litván (nem pedig helyesen: litvániai) jogról és hosszúdad tőről olvasunk; nem a legsikerültebb a következő két mondat együttese sem: „Igen káros dolog görcsösen ragaszkodni a magasabb rendű erkölcsiség szabályaihoz. Egyszerűen destruktív.” Andrzejewski novellájában egyszer „idős”, másszor „öreg” zeneszerzőként kerül szóba Mikołaj Gomółka, akiről utcát neveztek el. A komponista „rég”, mert a XVI. században alkotott. Jacek Bocheński művében „Diego nem sajnálta a szamarakat”. Helyesebb lenne a „kímélte”.

Említettem már a terjedelmi korlátokat, mégis akadáhat, akinek hiányzik Maria Dąbrowska világháborúk közötti vagy Kazimierz Brandys későbbi novelláinak egyike, esetleg Marek Nowakowski egy írása, például az 1981-ben bevezetett rendkívüli állapotot bemutató, önéletrajzi ihletésű ciklusának valamelyik darabja. Az országaink kapcsolatainak tényeit megörökítő műveket nem hiányoljuk, hiszen Grynberg *Magyar történetének* színhelye a Felvidék, szereplői pedig magyar zsidó rokonok. (A nyelvünkre többször fordított Jan Józef Szczepański és Jerzy Stefan Stawiński egy-egy háborús elbeszélése egy magyar tárgyú lengyel elbeszélés-antológiába férne bele.)

„Remélem, a válogatás meggyőzi arról az olvasót, hogy a lengyel próza nemrég felfedezett tehetségei semmivel sem kevésbé izgalmasak, mint az elődeik” – fejeződik be a kötet szerkesztői jegyzete. Egyetérték – bizonyára sokakkal.

D. Molnár István